

PIERRE BOURDIEU ELMÉLETE A TÖBBSZÖRÖS TŐKÉRŐL: BURDIEUR: A CRITIQUE

ABSZTRAKT

Bourdieu szerint a tőkének sokféle formája létezik. Ezzel a hozzájárulásával szokták őt azonosítani. A dolgozat célja azonban annak bemutatása, hogy a bourdieu-i keretrendszer határozottan több kárt okozott, mint hasznot. Paradox módon, miközben Bourdieu-t általában kulturalistának tekintik, megközelítése az ökonómián vagy gazdasági imperializmuson alapul. A gazdaságon kívüli jelenségeknek a gazdasági kényszerzubbonyba való beszorítása szükségszerűen az utóbbi, azaz a tőke fogalmának túlfeszítéséhez vezet, a kulturális tőke fogalma pedig a nyers fizikalizmus és az alulmeghatározás szenvedő alanya.

KULCSSZAVAK:

Bourdieu, kulturális tőke, habitus, mező, hatalom, tulajdonlás, ökonomisztika

STRESZCZENIE:

POJĘCIA RÓŻNORAKICH FORM KAPITAŁU STAŁY SIĘ WIZYTÓWKĄ GŁOŚNEGO FRANCUSKIEGO SOCJOLOGA, JEDNAKŻE ICH KONCEPTUALIZACJA NA GRUNCIE JEGO TEORII JEST NIEZWYKLE PROBLEMATYCZNA I W EFEKCIE POWINNA ZOSTAĆ ODRZUCONA. Chociaż Bourdieu jest uważany za kulturalistę, to jego teoria kapitałów wyraża ekonomizm. Jest bowiem świadectwem imperializmu ekonomicznego stosowanie terminologii ekonomicznej w pozaekonomicznych sferach życia społecznego i negowanie tym samym ich swoistości. Ponadto, m.in. podejście Bourdieu cechuje prymitywny fizykalizm czy wulgarny materializm. Jeśli dodać do tego inne wady wewnętrzne jego teorii, wniosek o jej bezprzedmiotowości narzuca się sam.

Jacek Tittenbrun

e-mail: jacek@amu.edu.pl

tel.: +48 61 2977510

levelezési cím: Konwaliowa 64-60010, Kowanwko, Lengyelország

Jacek Tittenbrun, a szociológia rendes professzora; a társadalmi differenciálódás szociológiájának tanszékvezetője, Adam Mickiewicz Egyetem, Poznan.

A TŐKE FOGALMA PIERRE BOURDIEU ELMÉLETÉBEN

BEVEZETÉS

A francia gondolkodó védjegye kétségtelenül megérdemli a kritikai figyelmet. Hogy ez a feladat megvalósítható legyen, a dolgozat nem a másodlagos szakirodalomra, hanem magára Bourdieu munkásságára összpontosít. Az alábbiaknak köszönhetően meg kell tudnunk állapítani, hogy a különböző tőkékről alkotott koncepciója kiállja-e az elemzői vizsgálatot. E vizsgálat egyik eredménye pedig még szélesebb körű relevanciával bír - Bourdieu egy egész, a társadalomtudományokban az utóbbi időben igencsak divatos irányzat legtermékenyebb képviselője. Nehéz lenne olyan kutatási területet megjelölni, ahol a tőkének ezt vagy azt az unortodox, gazdaságon kívüli fogalmát nem alkalmazták kutatási eszközként.

A társadalmi világ felhalmozott történelem, és ha nem akarjuk az ágensek közötti pillanatnyi mechanikus egyensúlyok diszkontinuus sorozatára redukálni.

akiket felcserélhető részecskékként kezelnek, újra be kell vezetni a tőke fogalmát, és vele együtt a felhalmozódást és annak minden hatását. A tőke

a felhalmozott munka (materializált vagy "beépített", megtestesült formájában), amelyet, ha a magán-, azaz kizárólagos alapon kisajátít a

Az ágensek vagy ágencsoportok számára lehetővé teszi, hogy a társadalmi energiát reifikált vagy élő munka formájában sajátítsák el, azaz a világ valóságába beírt korlátok összessége, amelyek tartósan szabályozzák a világ működését, meghatározva a gyakorlatok sikerének esélyeit.

. (1986)

A fent idézett passzus bizonyos értelemben furcsa állat; úgy néz ki, mint a történelmi materializmus ortodox kifejtése, de mégsem egészen. A francia teoretikus történeti megközelítése ellen nem lehet kifogást emelni, de a helyzet az, hogy nem tartják be. Nem áll összhangban ugyanis azzal, hogy a tőkét e történetiség magyarázó láncszemének tekintsük. Ez annál is inkább furcsa, mert Bourdieu a magántulajdon fogalmára hivatkozik, amely a tőke létezésének lényeges előfeltétele. Hogyan magyarázható tehát a tőke jelenléte az emberi történelem egész hosszú szakaszában magántulajdon nélkül. Másrészt nem arról van szó, hogy a magántulajdoni viszonyok létezése a tőke elégséges feltétele; és ne feledjük, hogy végig gazdasági tőkéről beszélünk. Így még ez a rövid szakasz sem mentes az ellentmondásoktól. Jól lehet, hogy az egyéb tőkeformák fogalma a fent jelzett problémákra adott válasz.

Akárhogyan is van, Bourdieu programszerű felvetése megdöbbentő: "a tőke különböző típusai és altípusai eloszlásának szerkezete a

egy adott időpillanat a társadalmi világ immanens struktúráját képviseli, azaz , a világ valóságába beírt korlátok összessége, amelyek tartósan szabályozzák a világ működését, meghatározva a

a gyakorlatok sikerének esélyei" (1996).

Ez a redukcionizmus és az esszencializmus szélsőséges formája. Minden látszat mögött a társadalmi világ mély struktúrája húzódik meg. Csupán a fenti állítás alapján az egész társadalmi életnek a tőkék sokféleségére kellene redukálhatónak lennie, és mivel az egyes tőkék minden sokféleségükkel együtt egy és ugyanazon jelenséget képviselik, a társadalmi életet a tőke, vagy talán a Tőke egyetlen logikája vezérli. Ironikus módon, Bourdieu baloldali meggyőződését tekintve, ez a megközelítés dicséretes pártatlanságot, vagy ha úgy tetszik, perverzitást képvisel.

Ellentmondásos Bourdieu meghatározása is, miszerint a tőke "felhalmozott, emberi munka", amely potenciálisan különböző profitformákat termelhet (1986:241). A definíció első része a szokásos marxi megközelítésből indul ki, és csak a második rész utalhat egy másfajta perspektívára, amikor a "profit különböző formáinak" kifejezését használja.

Bourdieu továbbfejleszti fent említett tételét, és kijelenti, hogy "Valójában lehetetlen a társadalmi világ struktúrájáról és működéséről számot adni, hacsak nem vezetjük be újra a tőkét annak minden formájában, és nem csak a közgazdasági elmélet által elismert egyetlen formában" (1996).

Ez az állítás talán sejteti az olvasó számára, hogy mi következik, de ami igazán figyelemre méltó, az egy másik egyszerűsítés, ezúttal azzal kapcsolatban, amit Bourdieu "gazdasági elméletnek" nevez, amely állítólag a tőke egyetlen egységes fogalmát tartja szem előtt. Ez, mondanom sem kell, messze áll az igazságtól.

Mindenesetre egy ilyen félreértés jelenléte a különböző tőkék elméletének kiinduló előfeltételeként nem sok jót ígér az utóbbiak számára.

És valóban, a francia szociológus további állításai éppoly ellentmondásosak és zavarosak, mint a fent idézettek.

A közgazdasági elmélet hagyta, hogy a gyakorlatok gazdaságának olyan definícióját erőltessék rá, amely a

a kapitalizmus történelmi találmánya; és azáltal, hogy a csereuniverzumot a merkantilis cserére redukálta, amely objektíven és szubjektíven a profitmaximalizálásra irányul, azaz (gazdaságilag) önérdékű, a csere többi formáját implicit módon nem gazdasági, és ezért érdektelennek definiálta.

Különösen azokat a csereformákat definiálja érdektelennek, amelyek biztosítják azt az átváltozást, amelynek révén a tőke leganyagiasabb fajtái - a szűk értelemben vett gazdaságiak - a kulturális tőke vagy a társadalmi tőke immateriális formájában jelenhetnek meg, és fordítva. [...]

Más szóval, a kereskedelmi viszonyok tudományának megalkotása, amely, mivel magától értetődőnek veszi annak a rendnek az alapjait, amelyet elemezni akar - magántulajdon, profit, bérmunka stb. - még csak nem is a gazdasági termelés tudománya, megakadályozta a gyakorlatok gazdaságának általános tudományának megalkotását, amely a kereskedelmi cserét a csere minden formájának sajátos eseteként kezelné. (Bourdieu 1966)

Miután így bevezetett két kulcsfontosságú tőkefogalmat, Bourdieu a továbbiakban a közgazdaságtant támadja, tünetszerűen, ökonomismusa miatt:

Figyelemre méltó, hogy az "egoista számítás jeges vizéből" (és a tudományból) így kimentett gyakorlatok és javak az uralkodó osztály virtuális monopóliuma - mintha az ökonomizmus csak azért tudott volna mindent a közgazdaságtanra redukálni, mert a redukció, amelyen ez a tudományág alapul, megvédi

a szentségtörő csökkentéstől mindent, amit meg kell védeni. Ha a közgazdaságtan csak olyan gyakorlatokkal foglalkozik, amelyeknek szűken vett gazdasági érdeke a

elv alapján és csak olyan javakkal, amelyek közvetlenül és azonnal pénzre válthatók (ami számszerűsíthetővé teszi őket), akkor a polgári termelés és csere univerzuma kivételessé válik, és az önzetlenség birodalmaként láthatja és mutathatja magát. Mint mindenki tudja, a megfizethetetlen dolgok

megvan az ára, és az a rendkívüli nehézség, hogy bizonyos gyakorlatokat és bizonyos tárgyakat pénzzé alakítsunk, csak abból a tényből fakad, hogy ezt az átalakítást éppen az a szándék tagadja meg, amely ezeket létrehozza, ami nem más, mint a gazdaság tagadása (Verneinung). A gyakorlatok gazdaságának általános tudománya, amely képes visszaszerezni a gyakorlatok összességét, amelyek bár objektíve gazdaságiak, társadalmilag nem elismertek és nem is lehetnek.

mint gazdasági, és amely csak a disszimuláció, pontosabban az eufemizálás egész munkája árán végezhető el, arra kell törekednie, hogy megragadja a tőkét.

és a profit minden formáját, és megállapítani azokat a törvényszerűségeket, amelyek alapján a tőke (vagy a hatalom, ami ugyanazt jelenti) különböző fajtái átalakulnak

egymást. (Bourdieu 1966)

Bourdieu még inkább antropológus volt, mint szociológus, ami elgondolkodtató, hogyan hagyhatta figyelmen kívül antropológus kollégájának egy jól ismert és sokak által kibővített felfogását, Karl Polanyiét, aki különbséget tett a közgazdaságtan tartalmi és formális megértése között. E megkülönböztetés szerint csak a második értelemben vett közgazdaságtan korlátozza magát a piacgazdaság logikai és történelmi hatáira, míg ugyanez a tudományág érdemi értelemben túlmutat a profit és a pénzcseré logikáján.ⁱ Nem ez az egyetlen eset, amikor Bourdieu megkönnyíti a dolgát azzal, hogy egy olyan szalmabábut konstruál, akivel a harc sokkal kevésbé kemény, mint a valódi ellenféllel. Ebből következik, hogy a gazdasági és a nem-gazdasági közötti valódi határvonal máshol húzódik, mint amit a francia tudós fentebb felvázolt, és ebből következően az ökonomizmus vádja is igaz lehet, vagy nem igaz, attól függően, hogy melyik közgazdaságtanról beszél.ⁱⁱ Paradox módon azonban a fent említett vád az ő saját projektjére is vonatkozik: "A gyakorlatok gazdaságának általános tudománya, amely képes újra kisajátítani a gyakorlatok összességét, amelyek bár objektíve gazdaságiak, társadalmilag nem ismerhetők el, és nem is ismerhetők el.

mint gazdasági" (Bourdieu 1966). Első lépése ezen az úton egy nevetséges stratégia, amellyel kényelmesen elhallgatja azt a tényt, hogy az általa látszólag elutasított ökonomiát csak az alternatív, vagy általa annak tekintett megközelítések kasztrálásának saját szégyenletes gyakorlata teszi lehetővé, ami kényelmes kiindulópontot biztosít saját felfogásához, amelynek igazolása azonban éppen attól a redukcionizmustól büzlik, amellyel oly előszeretettel vádolja riválisait. Elemzése nem korlátozódna azokra a cselekvésekre, amelyek a Marx által "érzéketlen készpénzfizetésnek" (Bourdieu 1977:177) nevezett módon kapitalizálhatók, hanem fel kell vennie azokat a látszólagos önzetlenséggel jellemezhető cselekvéseket is, amelyek mögött az emberek megpróbálják álcázni a gazdasági

a tőke megszerzésére irányuló törekvések mögött meghúzódó hajtóerők. Ahogy fentebb említettük, Bourdieu számára minden formája

tőkét mindig át lehet alakítani gazdasági tőkévé, amit a közgazdaságtan "fogalmi szakítása" tesz lehetővé, amely "mesterségesen elkülöníti a gazdasági gazdaságot a kulturális gazdaságtól" (Bourdieu 1990a:113, Lash1993).

Mielőtt a fent említett "újra kisajátítást" nyomon követnénk, hadd hívjuk fel az olvasó figyelmét néhány más ellentmondásra és kétértelműsége a fent idézett nyilatkozatban. Bourdieu azt állítja, hogy a gazdasági elmélet "érdektelennek határozza meg azokat a csereformákat, amelyek biztosítják azt az átváltozást, amelynek révén a tőke leganyagiabb fajtái - a szűk értelemben vett gazdaságiak - a kultúra immateriális formájában jelenhetnek meg

tőke vagy társadalmi tőke és fordítva. Az érdek, abban a szűk értelemben, ahogyan azt a közgazdasági elmélet adja, nem hozható létre negatív megfelelője, az érdeknélküliség előállítása nélkül. Az olyan gyakorlatok osztályát, amelyek kifejezett célja a pénzületi haszon maximalizálása, nem lehet ekként meghatározni anélkül, hogy a kulturális vagy művészeti gyakorlatok és termékeik céltalan véglegességét ne produkálnánk; a polgári ember világát, a kettős könyveléssel, nem lehet

feltalálták anélkül, hogy a művész és az intellektuális tiszta, tökéletes univerzumát, valamint a művészet a művészet kedvéért és a tiszta elmélet ingyenességét produkálták volna" (1996).

Nem Bourdieu az egyetlen elméleti "kapitalista", aki a tulajdon hibás fogalmát használja. Figyelemre méltó, hogy az a teoretikus, aki egy szomszédos mondatban a magántulajdonról ír, képes szembeállítani azt az "ingyenesen" uralkodó kultúrával és a tiszta tudománnyal. Valójában az, amit Bourdieu nem gazdasági és nem tulajdonként kezel, éppen a gazdasági tulajdon lényegét alkotja. a gazdasági tevékenység tényezőinek tulajdonlásában rejlő előnyök kisebb-nagyobb mértékben mindig ingyenességgel járnak.ⁱⁱⁱ

Láthatjuk, hogy az így megállapított téves ellentmondás a teoretikust a társadalmi élet nem gazdasági szférájának fent említett visszaszerzésére készíti saját elmélete által, amely, mint kijelentette, gazdasági fogalmakat használna, de maga mégsem lenne ökonomista, vagy "szűk értelemben vett" gazdasági.

De némi támpontot arra, hogy ez a gazdasági és mégsem gazdasági elmélet valószínűleg hogyan fog kinézni, Bourdieu egy másik elképesztő definíciójából is kiolvashatunk, ezúttal a tőkét a hatalommal teszi egyenlővé. Természetesen minden azon múlik, hogy ez utóbbit hogyan értelmezzük, de még ha Bourdieu implicit módon a hatalom tág fogalmát fogadja is el, a politikai hatalomnak kiemelkedő szerepet kell játszania minden ilyen meghatározásban, ami azt jelenti, hogy céljaival ellentétben Bourdieu a redukcionizmus egy újabb formáját követi el, vagy, más szemszögből nézve a dolgot, az imperializmust.

Természetesen az egész zűrzavar okozója egy ilyen vádat határozottan visszautasítana. Végül is, a fővárosok sokféleségéről alkotott elképzelése nem tartja tiszteletben azok minőségi különállóságát?

Attól függően, hogy milyen területen működik, és a hatékonyságának előfeltételét jelentő többé-kevésbé költséges átalakítások árán.

a szóban forgó területen a tőke három alapvető formában jelenhet meg: gazdasági tőkeként, amely azonnal és közvetlenül pénzre váltható, és tulajdonjogok formájában intézményesülhet; kulturális tőkeként, amely bizonyos feltételek mellett gazdasági tőkévé váltható.

és intézményesülhet az iskolai végzettségek formájában; valamint társadalmi tőkeként, amely társadalmi kötelezettségekből ("kapcsolatokból") áll, és amely bizonyos feltételek mellett gazdasági tőkévé alakítható, és intézményesülhet a nemesi címek formájában. (Bourdieu 1996:243)

A fenti, látszólag retorikai kérdésre a válasz: nem. Végző soron a társadalmi valóságnak csak egyetlen valóságos szubsztanciája van, a tőke, amely számos formában megjelenhet, ami azonban nem zavarja meg ezt a végső, alapvető egységet.

Bourdieu természetesen nem állította, hogy a gazdasági és a kulturális tőke között egyáltalán nincsenek különbségek. Véleménye szerint azonban ezek az egyenlőtlenség két dimenziójához tartozó legitimációs módok különbözőségében merülnek ki. A kulturális tőke esetében, annak ellenére, hogy a kulturális tőkét az otthon és az iskolában a kulturális gyakorlatok egy adott csoportjának való kitettségen keresztül szerzik meg - és ezért van egyfajta

társadalmi eredetű - hajlamos arra, hogy veleszületett "tehetségnek", birtokosát pedig "tehetségesnek" tekintsék, mivel a

az a tény, hogy az adott személyekben testesül meg. Sőt, mivel az iskolarendszer az "örökölt" kulturális tőkét "iskolai" kulturális tőkévé alakítja át, ez utóbbi hajlamos arra, hogy egyéni "teljesítményként" jelenjen meg. A kutatók például kimutatták, hogy az általuk konvencionálisan középosztálybelinek minősített szülők jellemzően többet beszélgetnek a csecsemőkkel és kisgyermekkel, mint a munkásosztálybeli vagy szegény szülők. Ennek eredményeként a középosztálybeli gyerekek gyakran nagyobb szókinccsel rendelkeznek, amikor iskolába kerülnek, és később magasabb pontszámot érnek el a verbális készségeket mérő standardizált teszteken (Hart

és Risley 1999; Lareau 2003). "Mindazonáltal a tanárok, a szülők és maguk a diákok is

valószínű, hogy a teszteredmények közötti különbségeket a természetes tehetség vagy az egyéni erőfeszítés kérdéseként értelmezik"(Lareau, Waininger 2003).

Bármennyire is helyénvalóak ezek a megállapítások (a szerencsétlen terminológiát leszámítva), nem ragadják meg a kulturális, illetve a gazdasági egyenlőtlenségek egyetlen egyedi jellemzőjét sem. Ez utóbbi esetben éppúgy, mint az előbbiben, erőteljes osztályideológiák és racionalizációk működnek, amelyek elfedik az érintett egyenlőtlenségek valódi társadalmi-gazdasági forrását, és ezek között egyébként az önteremtő ember individualista mítoszai a kapitalizmus gazdasági életében, különösen annak részvénytulajdonos, angolszász változatában, régóta meghatározóak.

Mindezen zűrzavar egyik fontos forrása, és egyben a vizsgált konstrukció mögött megbúvó további félreértés a következő kijelentésből derül ki: "A kulturális tőke (Bourdieu, 1986; Bourdieu & Passeron, 1977) a kultúrán alapuló tényezőket és mutatókat foglalja magában.

a szimbolikus gazdagság, amely segít meghatározni egy személy osztályát" (Wells 2008). Amire mi gondolunk, az a "szimbolikus gazdagság" kifejezés. Szimbolikus vagy sem, a vagyon szorosan kapcsolódik a tulajdonhoz, ahogy az oldalán a következő állítás is szerepel: "a kulturális "szokások és diszpozíciók" olyan erőforrást alkotnak, amely képes létrehozni

"nyereség"; potenciálisan ki vannak téve az egyének és csoportok monopolizálásának; és, a

megfelelő feltételek mellett átadhatók egyik generációról a másikra" (Lareau és

Weininger 2003).

. És itt van a bökkenő. Vitatható, hogy a társadalmi differenciálódás a nem gazdasági szférában nem gazdasági tulajdonviszonyokon alapul.^{iv} Ez azt sugallja, hogy az osztályok bevonása a fent említett sajátos kontextusba, rosszul átgondolt, mivel bár megközelítésünk szerint az osztályok részt vehetnek bizonyos nem gazdasági tulajdonviszonyokban, a gazdasági tulajdon az, ami meghatározza helyüket a társadalmi differenciálódás struktúrájában.

A második pont, amit a fent idézett megállapítás sugall, hogy bizonyos értelemben, de egészen másképp, mint ahogy Bourdieu elképzelte, igaz az, hogy rámutat több fogalmának gazdasági eredetére, nevezetesen, hogy "tőkéi" a tulajdon különböző formáira utalnak, csak hogy a nem gazdasági tulajdonkapcsolatokra is (ahogy többek között Weber társadalmi birtok fogalma - amelyet gyakran tévesen "státuszcsoporthoz fordítanak - sugallja. Az iskolai végzettség természetesen a munkaerőtulajdonhoz tartozik, és a gazdasági tőkével kapcsolatban Bourdieu maga is említi a tulajdonjog fogalmát. Ezenkívül az olyan kifejezések, mint "intézményesülés", "tulajdonjog", "jogok" a tulajdon jogi felfogására utalnak, ami annyiban tarthatatlan, amennyiben . tátongó szakadék tátong a jogtudományok és általában a dogmatikai(ahogy Weber nevezte az ilyen formális diszciplínákat) tudományok között az egyik oldalon és az empirikus tudományok, köztük a társadalomtudományok között a másik oldalon.

Mindenesetre már az elemzés jelenlegi szakaszában is képesek vagyunk leszögezni Bourdieu tőkeelméletének lényegi tulajdonságát; tőkekonceptiói nem hoznak semmi újat a társadalmi világról szóló információk tekintetében, csupán megismétlik az eddigi

más, már létező fogalmak tartalma. Ugyanez vonatkozik a kulturális tőke fogalmának bourdes-i kiterjesztésére is.

A kulturális tőke három formában létezhet: a megtestesült állapotban, azaz az elme és a test hosszú távú diszpozíciói formájában; a tárgyiasult állapotban.

állam, kulturális javak (képek, könyvek, szótárak, eszközök, gépek stb.) formájában, amelyek elméletek vagy kritikák nyomai vagy megvalósulásai.

e teóriák, problematikák stb.; és az intézményesített államban a tárgyiasítás egy olyan formája, amelyet külön kell választani, mert - mint az oktatási képesítések esetében látni fogjuk - teljesen eredeti tulajdonságokkal ruházza fel azt a kulturális tőkét, amelyet feltételezhetően garantál. (Bourdieu 1996:243)

A vizsgált fogalom kidolgozásakor Bourdieu kiindulópontja az volt, hogy az 1960-as évek Franciaországában a különböző társadalmi osztályok által az iskolázottságban mutatott különbségek okait vizsgálta. Bourdieu számára a gazdasági tőkéhez való hozzáférésben mutatkozó különbség nem volt képes megfelelően magyarázatot adni az ott jelenlévő oktatási különbségekre. A francia szociológus ehelyett azt javasolta, hogy a gazdasági tényezőkön túlmenően a tőke két másik formáját - a kulturális tőkét és a társadalmi tőkét - kell az osztályprivilegiumok reprodukciójáért felelősnek tekinteni.

A kulturális tőkén belül Bourdieu (1986:243) a "fizikai tőkére" összpontosít, amely "az elme és a test hosszú távú diszpozícióiból" áll, amelyek sajátos társadalmi és kulturális jelentéseket hordoznak, amelyek az egyéni cselekvés paramétereit határozzák meg, és az egyenlőtlenség struktúráinak reprodukálására és legitimálására szolgálnak. Ha az osztályok közötti egyenlőtlenséget ilyen módon fogalmazzuk meg, akkor azok a különbségek, amelyek a felső, közép- és alsó osztály táján értelmezett kategóriáit létrehozzák, többről szólnak, mint az anyagiakhoz való hozzáférésbeli különbségekről,

Elektronikusan elérhető a következő címen:

<https://ssrn.com/abstract=3101351>

kulturális és társadalmi erőforrások. Ehelyett olyan különbségekről van szó, amelyek ténylegesen megtestesülnek. Más szóval, az osztálykülönbség olyan megtestesült módokon juthat kifejezésre, mint a fizikai megjelenés, a kiejtés, a járás, a stílus, a testtartás, a testbeszéd, a táplálkozás, a kézírás stb. Bourdieu számára tehát maga a test a társadalmi osztály jelölője, mivel a sajátos megtestesült tulajdonságok a sajátos osztálygyakorlatok következményeként léteznek. Bourdieu szerint ahhoz, hogy a testet az osztály "markereként" ismerjék el, egyes testi tulajdonságokhoz több (vagy kevesebb) szimbolikus értéket kell kapcsolni, mint másokhoz. Ezek a test méretéhez, alakjához és megjelenéséhez kapcsolódó különböző "értékelések" azt jelentik, hogy a bizonyos értékes testi tulajdonságokkal rendelkező egyének jobban képesek "elcserélni" ezeket a fizikai tulajdonságokat más értékes erőforrásokra. Ily módon Bourdieu a testiséget egyfajta valutának tekinti, amely az anyagi erőforrások egyenlőtlen felhalmozódását eredményezi, és ezáltal az osztályok közötti egyenlőtlenségek egyik fontos tényezője. (Perks 2012).

A fenti koncepcióval több probléma is van. Először is, a fizikai sajátos felfogását feltételezi, ahol a testet és az elmét egyaránt fizikai tárgyként ismerik el. Ez annál is inkább furcsa, mivel Bourdieu rámutat annak szimbolikus jellegére is, amit kulturális tőkeként definiál. Ha az emberi tudatot nem tekintjük másnak, mint az agy energetikai, végső soron anyagi impulzusainak összességének, akkor egyfajta durva, naiv materializmusba bocsátkozunk. Ez a fajta vulgáris materializmus ráadásul fertőzőnek bizonyul, amint azt Bourdieu egyik követőjének alábbi kijelentése is bizonyítja: "a mű közvetlen termelői annak anyagiságában (művész, író stb.)" (Gracey 2007). Természetesen az a tény, hogy egy festmény, vagy egy könyv anyagi köntösben jelenik meg, még korántsem jelenti azt, hogy a szóban forgó kulturális tárgyak anyagi, nem pedig ideális tárgyak. Hiszen ami az ő esetükben számít, amiért egy adott festményt, vagy verset csodálnak, az nem az anyagi formájuk, hanem - fordítva - az ideális tartalmuk. Miközben Bourdieu e nyers materializmusnak vagy fizikalizmusnak hódol, a francia filozófia hosszú hagyományához csatlakozik: gondoljunk csak például La Mettrie-re, ami, mondanom sem kell, nem igazolja e korántsem csak antikvitásról szóló tanítás elfogadását - hiszen

a neurológia és egy másik szinten a genetika sikerei által az utóbbi években felgyorsítva. A bourdieus-i fogalomnak ez az értékelése természetesen megkérdőjelezi azt az értelmezését, amely "a materializmusból a posztmaterializmusba való társadalmi-strukturális átmenetet képviseli" ^v(Kim, Kim 2007), amely állítás kevésbé meglepő, ha ugyanezen szerzők még a "környezetet is inkább a mentális, mint a fizikai szférába sorolják". Emellett a diszpozíciókra stb. utaló meghatározás olyan mértékben átfedésben van, hogy megkülönböztethetlenné válik, egy másik Bourdieu habitus fogalmával; ^{vi} ugyanis a habitust gyakran olyan diszpozíciókként határozzák meg, amelyek a családban beidegződtek, de egyénekenként különböző módon nyilvánulnak meg. (Harker, 1990:10; Webb, 2002:37;

Gorder, 1980:226). Sőt, van még egy másik kifejezés is, amely átfedésben van a fent említettel. Amit Bourdieu (1986) *megtestesült kulturális tőkének* nevez, szorosan kapcsolódik a habitus diszpozícióihoz, és Bourdieu úgy írja le, mint "testi hexis", "kifejezési stílus" (1988: 56), "az állás, a beszéd, a járás tartós módja" (1990b: 70).

Végül, de nem utolsósorban, a Bourdieus-felfogás valójában téves felfogás, mivel - terminológiájától függetlenül - egyáltalán nem utal társadalmi osztályokra; az általa említett hármass hierarchia tipikusan a társadalmi differenciálódás rétegződéssel való felfogására jellemző, amely - bár gyakran használ osztályfogalmakat - a társadalmi osztályoktól eltérő elméleti keretet jelent.

Ami konkrétan a vizsgált központi fogalmat illeti, azt állítjuk, hogy a fent említett problémakörök sokkal jobb konceptualizálását nyújtja az általános társadalomelméletünk, azaz a társadalmi-gazdasági strukturalizmus. Az említett kereten belül a társadalom

nagyot négy struktúrából álló rendszerként képzeljük el. Ezek közül az egyik az eszmei struktúra, amelynek termékeit Bourdieu kulturális javai között kell keresni.

Az analitikusan adott tárgyak leírásához nincs szükségünk semmilyen "tőkére"; nem! - "kulturára". Ez utóbbi fogalmat általában magától értetődőnek tartják, de létjogosultsága a szociológiában nem más, mint magától értetődő. A kulturális antropológia és a kultúratudományok más kérdés, nélküle ezek a tudományágak elveszítenék tárgyukat, de a szociológiában és más társadalomtudományi diszciplínákban a fogalom befogadó jellege és homályossága miatt többet árt, mint használ.^{vii} Lényegében a kultúra antropológiai értelemben, azaz minden olyan emberi jelenség, amely nem pusztán az emberi genetika eredménye, vagy az emberi viselkedésminták és termékeinek összessége határos a társadalom fogalmával, hasznossága, vagy inkább káros volta így egyenlő a befogadó, bourdes-i értelemben vett "tőke" fogalmával. Ami a francia tudós számára a kulturális javak, azaz a szerszámok és gépek első számú példája, az azért tekintendő annak, mert valóban műtárgyak. Más összefüggésben Bourdieu a "kulturális javak" fogalmát úgy határozza meg, mint "festmények, műemlékek, gépek és minden olyan tárgy, amelyet az ember formált" (Bourdieu 1996:255).

Ami egy antropológus számára megfelelő lehet, az azonban túl általános szociológiai szempontból, amely számára az előbbi tárgyak a társadalom gazdasági szerkezetének összetevőinek tekintendők, és a társadalomelmélet szempontjából teljesen haszontalan, ha a fent említett műemlékekkel együtt, mint ember alkotta tárgyakkal egy kalap alá vesszük őket.

az alábbi Bourdieu beszámolója azért érdekes, mert mutatja, hogy buzgón száll versenybe az emberi tőke elméletével, amely ugyanebben a tekintetben magyarázó erőt követel magának:

A kulturális tőke fogalma a kutatás során eredetileg olyan elméleti hipotézisként jelent meg számomra, amely lehetővé tette a különböző társadalmi osztályokból származó gyermekek egyenlőtlen iskolai teljesítményének magyarázatát azáltal, hogy a tanulmányi sikert, azaz a különböző osztályokból és osztályfrakciókból származó gyermekek által a tanulmányi piacon elérhető sajátos nyereséget a kulturális tőke osztályok és osztályfrakciók közötti megoszlásával hozta összefüggésbe. (Bourdieu 1996:243)

Ez az önéletrajzi vallomás valóban hasznos, mivel feltárja, milyen messzire megy Bourdieu nyelvi trükkjeivel, hogy igazolja központi gondolatát; először a profit fogalmát vezeti be, amelyhez logikusan kapcsolódik a tőke fogalma, mint a mögöttes ok. A baj csak az, hogy ennek az érvelésnek a premisszája helytelen; miért kellene az oktatási teljesítményt "profitnak" nevezni? Használhatnánk más kifejezéseket is, mint például előny vagy haszon, ebben az esetben azonban a tőkével való kapcsolat nem lenne annyira nyilvánvaló. De az állítólagos összefüggés egész bizonyítása csak verbális manipulációval, vagyis ironikus módon a nyelvi szimbólumok, e példaértékű kulturális tárgyak használatával valósul meg.

A francia teoretikus a tőzsde zsargonjára támaszkodik, amelynek szereplői az eszközdiverzifikáció, a kockázatminimalizálás és a nyereségmaximalizálás politikáját vallják, amelynek hatása hamis analógiák sora: "az uralkodó frakciók[...] hajlamosak egyre nagyobb hangsúlyt fektetni az oktatási célú befektetésekre, az eszközök diverzifikálásának általános stratégiáján belül.

és a biztonság és a magas hozam kombinálására irányuló befektetések" (Bourdieu 1996:240).

Ami az említett versenyt illeti, Bourdieu tisztában van azzal, hogy ki a legfőbb riválisa, és támadást indít az emberi tőke elmélete ellen.

a hozam mérése

az iskolai befektetésekből csak a pénzbeli befektetéseket és a nyereséget veszi figyelembe, vagy azokat, amelyek közvetlenül pénzre válthatók, mint például az iskoláztatás költségei.

és a tanulásra fordított idő pénzbeli ellenértéke; nem tudják megmagyarázni, hogy a különböző szereplők vagy a különböző

a társadalmi osztályok a gazdasági és a kulturális befektetésekhez rendelik, mert nem veszik szisztematikusan figyelembe a különböző piacok által e szereplőknek vagy osztályoknak a vagyonuk mennyiségének és összetételének függvényében kínált eltérő profitlehetőségek szerkezetét.

(lásd különösen Becker 1964b).

Továbbá, mivel elhanyagolják, hogy az iskolai befektetési stratégiákat az oktatási stratégiák egészével és a reprodukciós stratégiák rendszerével hozzák összefüggésbe, elkerülhetetlenül, egy szükségszerű paradoxonnal, elszalasztják a legjobban rejtett és társadalmilag leginkább meghatározó oktatási befektetést, nevezetesen a hazai

a kulturális tőke átadása. A tudományos képességek és a tudományos befektetések közötti kapcsolatról szóló tanulmányaik azt mutatják, hogy nincsenek tudatában annak, hogy a képesség vagy a tehetség maga is a következő termékekből áll

az idő és a kulturális tőke befektetése (Becker 1964a: 63-66). Nem meglepő, hogy amikor arra törekszünk, hogy értékeljük a

az iskolai beruházások nyereségét, csak az oktatási kiadásoknak a társadalom egésze számára való jövedelmezőségét, a "társadalmi megtérülési rátát" vehetik figyelembe.

vagy "az oktatás társadalmi haszna, amelyet a nemzeti termelékenységre gyakorolt hatásával mérnek" (Becker 1964b: 121, 155). Az oktatás funkcióinak ez a tipikusan funkcionalista meghatározása figyelmen kívül hagyja azt a hozzájárulást, amelyet az oktatási rendszer a társadalmi struktúra reprodukciójához nyújt azáltal, hogy szankcionálja a

a kulturális tőke örökletes átörökítése. A humán tőke definíciója, humanista konnotációi ellenére, kezdettől fogva nem mozdul el

túlmutat az ökonómián, és figyelmen kívül hagyja többek között azt a tényt, hogy az oktatási tevékenység iskolai hozadéka a korábban befektetett kulturális tőkétől függ.

a család által. Ezenkívül az iskolai végzettség gazdasági és társadalmi hozadéka a társadalmi tőkétől függ, amely szintén örökölt, és amely felhasználható

hogy alátámassza. (Bourdieu 1996:244)

Mint sok más esetben, a fenti érvelésben is feltűnő a tulajdonra való utalás hiánya; Bourdieu különösen a családot nem tekinti közös tulajdonon alapuló egységnek, amelyből határozott következmények következnek a különböző tőkékről szóló elméletére.

Ugyanezek a megfontolások érvényesek tehát többek között a társadalmi tőkéről szóló fejtegetéseire, ahol a kommensalizmus olyan jelenség, amely a közös tulajdon szempontjából való értelmezésért kiált; "A csere a kicserélt dolgokat az elismerés jeleivé alakítja át, és a

a kölcsönös elismerés és a csoporttagság elismerése, amelyet ez feltételez, reprodukálja a csoportot. Ugyanígy újra megerősíti a csoport határait, vagyis azokat a határokat, amelyeken túl a konstitutív csere -- a kereskedelem -- nem létezik,

commensality, vagy házasság -- nem valósulhat meg" (Bourdieu 1996:250).

Ami a humántőke-elmélet fent említett kritikáját illeti, az valójában nem igazságos, mivel a humántőke-elmélet tökéletesen alkalmas arra, hogy az oktatásból származó, nem pusztán pénzügyi előnyöket is megragadja. Ez nem változtat azon a tényen, hogy az elméletet az osztályviszonyok figyelmen kívül hagyásával vádoló legfontosabb kritika megalapozott. A baj az, hogy ez a kritika semmiképpen sem teszi szükségessé az olyan fogalmak használatát, mint a kulturális vagy társadalmi tőke. Bourdieu magától értetődőnek veszi ezt a viszonyt, ami felfedi arroganciáját, ha nem szemtelenségét. Az erisztika nem helyettesítheti a szilárd érveket. Valójában csak növeli a zavart, mivel megtiltja a tulajdonelmélet pontos kategóriáinak alkalmazását, és azokat a tőkék üres kategóriáival helyettesíti, amelyek elhomályosítják az előbbieket, többek között lehetlenné téve a magán- és a személyes megkülönböztetését. Bizonyos tárgyak, amelyeket a francia szociológus a kulturális tőke részének tekint, magántulajdonként működhetnek, például a forgalomképes műalkotások. Mások viszont személyes tulajdonnak minősülnek, amennyiben egyetlen funkciójuk birtokosuk esztétikai, intellektuális igényeinek kielégítése. Bourdieu megjegyzései a kulturális tőke következő formájával kapcsolatban ugyanerről a tulajdonelméleti tudatlanságról árulkodnak.

a megtettesült tőke, a személy szerves részévé, habitusszá alakított külső

vagyon nem adható át azonnal (ellentétben a

pénz, vagyoni jogok, vagy akár nemesi címek) ajándékozás vagy hagyaték, vásárlás vagy csere útján. Ebből következik, hogy a kulturális tőke használata vagy hasznosítása

különleges problémákat jelent a gazdasági vagy politikai tőke birtokosai számára, legyenek azok akár magánpártolók, akár - a másik végletben - a sajátos kulturális kompetenciával rendelkező vezetőket alkalmazó vállalkozók (nem is beszélve az új állami pártfogókról). Hogyan lehet ezt a személyhez oly szorosan kötődő tőkét megvásárolni anélkül, hogy a személyt megvessék, és így elveszítenék a legitimációnak azt a hatását, amely a függőség elszításával jár?" (Bourdieu 1996:245).

Míg Bourdieu kerete számára a fenti kérdés nehéz problémát jelent, a társadalmi-gazdasági strukturalizmus szempontjából meglehetősen könnyen megválaszolható. A reáltőke tulajdonosai, megkülönböztetve a kulturális, társadalmi, politikai vagy bármilyen tőkétől, bérelhetik az adott személyek munkaerejét anélkül, hogy személyesen megvessék őket, ami egyébként a civilizált világban lehetetlen. Bourdieu kulturális tőkéről alkotott felfogása alapján azonban ez a saját maga által kreált rejtély megoldás nélkül kell, hogy maradjon. Bourdieu hozzáteszi, hogy "a kulturális tőkét minden szándékos beidegződés nélkül is el lehet sajátítani, koronként, társadalmanként és társadalmi osztálytól függően különböző mértékben, és ezért teljesen öntudatlanul. Mindig megmarad az elsajátítás legkorábbi feltételei által fémjelvezve, amelyek a többé-kevésbé látható jelek révén, amelyeket

hagyni (mint például egy osztályra vagy régióra jellemző kiejtés" (1996:245), ami eléggé igaz, már csak az a kínos kérdés marad: miért kell a nyelvet tőkének nevezni? Tekintettel arra, hogy a társadalmi cselekvések túlnyomó tömege a nyelvhasználatot foglalja magában, ebből az következik, hogy azon az időszakon kívül, amikor az ember megtanulja a nyelvét, és a nyilvánvaló alvási stb. időszakokon kívül az egész társadalmi életet átítatja a tőke. Ez nem kis intellektuális teljesítmény, de előnyei korlátozottak, hogy ne mondjam, zavarosnak tűnnek.

Bourdieu további kijelentései még tovább fokozzák ezt a zűrzavart;

számos módon kapcsolódik a biológiai egyediségben lévő személyhez, és mindig erősen leplezett, sőt láthatatlan öröklődésnek van kitéve,

szembemegy azzal a régi, mélyen gyökerező megkülönböztetéssel, amelyet a görög jogászok tettek az öröklött (ta patroa) és a szerzett (epikteta) ingatlanok között, azaz azok között, amelyek

amelyet az egyén hozzáad az örökségéhez. Így sikerül egyesítenie a veleszületett tulajdon presztízsét a megszerzés előnyeivel. Mivel átadásának és megszerzésének társadalmi feltételei sokkal rejtettebbek, mint a gazdasági tőkéé, hajlamos arra, hogy szimbolikus tőkeként működjön, azaz,

a tőkeként el nem ismert és a jogos kompetenciaként elismert, a (téves) elismerés hatását kifejtő tekintély, pl. a házassági piacon.

és minden olyan piacon, ahol a gazdasági tőkét nem ismerik el teljes mértékben, akár a kultúra területén, akár a nagy műgyűjteményekkel vagy a nagy kulturális

alapítványok, vagy a szociális jólétben a nagylelkűség és az ajándék gazdaságosságával. A megkülönböztetés sajátosan szimbolikus logikája ráadásul anyagi és szimbolikus hasznot is biztosít a nagy kulturális tőke birtokosai számára:

bármely adott kulturális kompetencia (pl. az olvasni tudás az analfabéták világában) a kulturális tőke eloszlásában elfoglalt helyéből adódóan szűkös értéket képvisel, és a tulajdonosának megkülönböztetett hasznot hoz. Más szóval, az a részesedés a profitból, amelyet a szűkös kulturális tőke biztosít az osztályokra osztott társadalmakban.

végső soron azon a tényen alapul, hogy nem minden szereplő rendelkezik azokkal a gazdasági és kulturális eszközökkel, amelyekkel meghosszabbíthatná gyermekei oktatását az adott pillanatban legkevésbé felértékelt munkaereje reprodukciójához szükséges minimumon túl. (1996:245)

Bourdieu itt azt állítja, hogy a tulajdonelméletben újítás történt, miközben saját fogalomalkotásai valójában az ellenkező hatást váltják ki: inkább elhomályosítják, mintsem új, hasznos megkülönböztetésekkel járulnának hozzá. A fent idézett passzus a sérülést még tovább tetézi, amennyiben kiderül, hogy a francia tudós tökéletesen tisztában van és képes használni a munkaerő fogalmát, amelynek a tulajdonhoz és a tőkéhez - a repertoárjában szereplő egyéb fogalmakhoz - való viszonya azonban homályban marad számára.

Ha tovább megyünk, akkor a gazdasági kapcsolatokkal való hamis analógiák folytatásával találkozunk:

a tőke, abban az értelemben, hogy a felhalmozott munka termékének a tárgyiasult állapotban való kisajátításának eszköze, amely egy adott ágens birtokában van, attól függ, hogy

a felhalmozott és objektíven rendelkezésre álló erőforrások kisajátítására szolgáló eszközök elosztásának formáján múlik; és az ágens és az objektíven rendelkezésre álló erőforrások, és így az általuk termelt nyereség közötti kisajátítási kapcsolatot az a viszony közvetíti, amely a következők szerint alakul

(objektív és/vagy szubjektív) versenynek a saját maga és az ugyanazon javakért versengő többi tőkebirtokos között, amelyben a szűkösség - és a szűkösségen keresztül

ez társadalmi érték - keletkezik. (Bourdieu 196:246)

Az olyan kifejezések használata, mint a "kisajátítás eszközei", a gazdasági analógia (a termelési eszközökkel) legalizálását szolgálja, de valójában éppen ellenkező hatást vált ki - kiemeli a kettő közötti eltérést. Az érték fogalmára való hivatkozás a kulturális tőkével kapcsolatban szintén nem segít; Bourdieu figyelmen kívül hagyja a különbséget a reprodukálható javak között, amelyekre mind a ricardiai, mind a marxi értékelmélet alkalmazható, és az olyan egyedi tárgyak között, mint a műalkotások, amelyek árát egészen más mechanizmusok határozzák meg, és amelyeket nem lehet a felhalmozott munka fogalmaival kifejezni.

Eközben Bourdieu számára az érték közgazdasági elmélete minden más, az ő terminológiája szerint minden más területen érvényesül, mindegyikben más típusú tőke uralkodik; "Az egyetemes egyenérték, az összes mérce egyenértékek, nem más, mint munkaidő (a legtágabb értelemben); és a társadalmi energia megőrzése minden átalakulás során igazolható, ha minden esetben figyelembe vesszük mind a tőke formájában felhalmozott munkaidőt, mind a tőke egyik típusából a másikba való átalakításához szükséges munkaidőt. egy másik" (1996:253).

A következő kijelentés egyszerűen korróborálja az előző megfontolásokat:

A mező szerkezete, azaz a tőke egyenlőtlen eloszlása a forrása a tőke sajátos hatásainak, azaz a profit kisajátításának és a hatalomnak, hogy a mező működésének a tőke és reprodukciója számára legkedvezőbb törvényeit érvényesítse. A kulturális tőke szimbolikus hatékonyságának legerősebb elve azonban kétségtelenül az átadás logikájában rejlik. Egyrészt a folyamat

a tárgyasult kulturális tőke kisajátításának módja és az ehhez szükséges idő elsősorban az egész családban megtestesülő kulturális tőkétől függ. (1996:246)

Tekintettel arra, hogy a bourdes-i társadalomelméletben a struktúra mint a társadalom építőköve fogalmát a mező fogalma váltja fel, kulturális sokszínűségét az bizonyul meghatározónak, ami egy másik nyelvre lefordítva, amellyel a francia teoretikus aligha ismerkedik, a tulajdonviszonyok. A nem gazdasági tulajdon fogalmát azonban csak a sajátos viszonyokra kell alkalmazni,^{viii} amelyeket meg kell különböztetni a gazdasági (magán- vagy személyi) tulajdontól. Ezzel szemben nem tudni, hogy milyen tulajdonjogi vonatkozások tartoznak - ha egyáltalán tartoznak - a "modorokhoz (tartás, kiejtés stb.), [amelyek] a társadalmi tőkéhez sorolhatók" (Bourdieu 1996:255).

Ellentétben azzal, aminek Bourdieu látszik, a ^{ix}tudomány nem varázslat, amelyben egy tárgyat elvarázsolva annak átváltoztatását és megfelelő átnevezését lehet elérni; a valós társadalmi életben a tulajdon az tulajdon az tulajdon, és a tőke az tőke az tőke, hogy kölcsönvegyük - némi eltéréssel - Gertrude Stein híres mondását. Bourdieu egyik iránymutatás sem marad meg.

Az anyagi tárgyakban és médiumokban, például írásokban, festményekben, műemlékekben, hangszerekben stb. tárgyasult kulturális tőke átadható.

lényegességében. Egy festménygyűjtemény például ugyanolyan jól átadható, mint a gazdasági tőke (ha nem jobban, mert a tőkeátruházás

jobban álcázott). De ami átadható, az a jogi tulajdon, és nem (vagy nem feltétlenül) az, ami a konkrét kisajátítás előfeltételét képezi,

nevezetesen egy festmény "fogyasztására" vagy egy gép használatára szolgáló eszközök birtoklása, amelyek, mivel nem mások, mint megtestesült tőke, az átvitel ugyanazon törvényei alá tartoznak. (Bourdieu 1996:247)

Ismétlem, a gazdasági és kulturális mezőt irányító "azonos törvények" létezése - Bourdieu saját kifejezésével élve - az ő vágyalma. A francia író valójában messzire megy a kettő közötti különbségtétel elmosódása felé, ami csak fokozza a zavart. Egy műalkotás vagy más "kulturális tárgy", illetve a "kulturális tőke" egy darabjának átruházása társadalmi-gazdasági szempontból nagyon különböző dolgokat jelenthet. Egy festményt nyereségvágyból eladni világok választják el attól, hogy valaki az unokahúgának ajándékozza, és még mindig más, mint azt a közmúzeumnak örökölni. Bourdieu éjszakájában azonban minden macska szürke, ahogy a lengyel mondás tartja. És ha a gépeket a festményekkel, mint a kulturális tőke látszólagos megtestesítőivel egy szinten kezeljük mindkét esetben, az még rosszabbá teszi a helyzetet. Egyetérthetünk azzal, hogy az ipari gépek az ipari formatervezésben tárgyiasult esztétika hatékonyságának példája, de ez nem változtat azon az elemi tényen, hogy egy gép mindenekelőtt állandó tőkét képez (ha természetesen a termelési folyamatban használják), vagy egy bizonyos típusú kvázi-munka eszközét (ha a háztartásban használják), amely esetben egyáltalán nem tőke. Bourdieu kulturális tőkeelmélete számára mindezek az esetek ugyanarra az esetre futnak ki.

A Gleichschaltenre való hajlama nyilvánvalóan megnyilvánul az olyan kijelentésekben, mint a következő:

a kulturális

olyan tőke, amely lehetővé teszi, hogy ne csak a munkaidőből, hanem a szabadidőből is nagyobb nyereséget lehessen elérni azáltal, hogy ugyanabból az időből nagyobb hozamot biztosítunk,

és így a gazdasági és kulturális tőke növelése. (Bourdieu 1996:240)

ahol eltöröltek minden különbséget a kvázi-munka (ez a kifejezés a megélhetést biztosító tevékenységek, azaz a munka, és az olyan tevékenységek, mint a^x házimunka, közös és különböző jellemzőit hivatott hangsúlyozni) és a munka, az emberi személyiség megfelelő részei, valamint a reáltőke és a nem-tőke között.

Kulturális tőkéje "szimbolikusan és anyagilag aktív, hatékony tőkeként csak annyiban létezik, amennyiben azt kisajátítják

az ágensek által, és fegyverként és tétként vetik be és fektetik be azokba a küzdelmekbe, amelyek a kulturális termelés mezőin (a művészeti mezőn, a tudományos mezőn stb.) és ezeken túl a társadalmi osztályok mezőin zajlanak - olyan küzdelmekbe, amelyekben az ágensek e tárgyiasult tőke uralmával, tehát megtestesült tőkéjük mértékével arányos erőt gyakorolnak és profitot szereznek" (Bourdieu 1996:247).

Eddig következetes - abban az értelemben, hogy hasonló tisztességtelen trükkökkel igazolják a vizsgált konstrukció tőkés státuszát. Sajnos, a francia szociológus véleményével ellentétben nem elegendő a szóban forgó fogalmat olyan kifejezésekkel kapcsolatban használni, mint "profit", "kisajátítás", "befektetés", "termelés" stb., mivel minden egyes állítólagos összefüggést külön-külön kell igazolni, ami nem történt meg. Mindenesetre Bourdieu további érvelése pontosan hasonló irányban halad:

a kulturális javakat mind anyagi - ami gazdasági tőkét feltételez -, mind szimbolikus - ami kulturális tőkét feltételez - módon el lehet sajátítani. Ebből következik

hogy a termelőeszközök tulajdonosának meg kell találnia a módját annak, hogyan sajátíthatja ki a megtestesült tőkét, amely a konkrét kisajátítás előfeltétele.

vagy az e tőke tulajdonosainak szolgáltatásait. A gépek birtoklásához csak gazdasági tőkére van szüksége; ahhoz, hogy a gépeket magáévá tegye és sajátos rendeltetésüknek megfelelően használja őket (amelyet a bennük lévő tudományos vagy technikai jellegű kulturális tőke határoz meg), hozzáféréssel kell rendelkeznie a megtestesült kulturális tőkéhez.

tőke, akár személyesen, akár meghatalmazott útján. Kétségtelenül ez az alapja a káderek (vezetők és mérnökök) kétértelmű státuszának. Ha hangsúlyozzuk, hogy ők nem birtokosai (szigorúan gazdasági értelemben) az általuk használt termelési eszközöknek, és hogy a profitot a saját kulturális

tőkét csak az általa lehetővé tett szolgáltatások és termékek eladásával, akkor az uralkodó csoportok közé soroljuk őket; ha azt hangsúlyozzuk, hogy nyereségüket egy bizonyos tőkeforma használatából nyerik, akkor az uralkodó csoportok közé soroljuk őket. Minden arra utal, hogy ahogy a termelési eszközökbe beépített kulturális tőke növekszik (és vele együtt a megtestesülés időtartama, amely szükséges ahhoz, hogy az eszközök elsajátításához szükséges

azt), így a kulturális tőke birtokosainak kollektív ereje inkább növekedni fog - ha a domináns tőketípus (gazdasági tőke) birtokosai

nem tudták a kulturális tőke birtokosait egymással versenybe állítani. (Ráadásul a versenyre éppen azok a feltételek hajlamosítják őket.

amelyben kiválasztják és képzik őket, különösen az iskolai és toborzási versenyek logikája által)" (Bourdieu 1996:246).

"szimbolikusan és anyagilag aktív, hatékony tőkeként csak annyiban létezik, amennyiben kisajátítják".

a kulturális termelés területén (művészeti terület, tudományos terület stb.) és ezeken túl a társadalmi osztályok területén zajló küzdelmekbe fegyvernek és tétnek tekintik, amelyekben az ügynökök erőt gyakorolnak és arányos nyereséget érnek el.

az e tárgyiasult tőke feletti uralmukhoz, és így a megtestesült tőkénk mértékéhez. (Bourdieu 247)

Ezzel az érveléssel több probléma is van. Először is, nagyon háborúsan hangzik - minden egyes területet küzdelmek, harcok, vagy mi a helyzet. De ahogyan az a tárgyalt gondolkodó esetében lenni szokott, a lényeg erősen túl van tolva. Úgy van megfogalmazva, hogy az ember nem tudja, mi a különbség, ha van egyáltalán, a nem konfliktusnak minősülő kulturális vagy egyéb, adott esetben, tevékenységek és az ilyen szempontból vizsgálható tevékenységek között. Egyszóval, egy újabb esete az "ugró" fogalomnak.

Másodszor, Bourdieu érinti az osztály kérdését, de az eredmény nagyon problematikus. Először is, érvelésének logikája arra hajlik, hogy az általa a kulturális tőke birtokosaként felfogott menedzsereket maguk is kapitalistáknak minősítse. A francia szociológus az utolsó pillanatban visszalép, így a kérdés olyan állapotban marad, amely kétszeresen is elégedetlen. Ha a vezetők (ami ismét egy olyan fogalom, amely nemcsak a vállalati vezetőket, hanem például a kormánytisztviselőket is magában foglalja) "a tőkének egy bizonyos formájának használatából nyerik a hasznukat, akkor az uralkodó csoportok közé soroljuk őket", aminek ellentmond egy másik állítása, miszerint ha "a saját kulturális tőkénkől nyerik a hasznot, akkor az uralkodó csoportok közé soroljuk őket". A társadalmi differenciálódás leegyszerűsítő bipoláris képéhez való ragaszkodás mellett a fentiekből is látszik, hogy mennyire nehéz, ha egyáltalán lehetséges, az általa újonnan kitalált kulturális tőkéhez kapcsolódó csoportok társadalmi elhelyezkedésének a meghatározása

a termelési eszközök tulajdonjogának fogalma nélkül, amelyre végül is e célból hivatkoznak. Egy másik hiányzó fogalom a munkaerő fogalma, amelyre természetesen implicit módon utal a teoretikus, amikor az uralkodókról mint azokról beszél, akik "saját kulturális tőkéjükből csak az általa lehetővé tett szolgáltatások és termékek eladásával szereznek hasznot" (Bourdieu 1996:247).

TÁRSADALMI TŐKE

Elsősorban helyszűke miatt a tőke ezen formájának tárgyalása a Bourdieu által a tőkék széles körére vonatkozó Broad elmélet szempontjából releváns jellemzőire fog összpontosítani. Vegyük például a következő állítást:

A társadalmi tőke reprodukciója a szociabilitás szüntelen erőfeszítését, a cserék folyamatos sorozatát feltételezi, amelyben az elismerés végtelenül megerősödik és újra megerősödik. Ez a munka, amely idő- és energiaráfordítással, és így közvetve vagy közvetlenül gazdasági tőkével jár, nem kifizetődő, sőt elképzelhetetlen, hacsak nem fektetünk bele egy bizonyos kompetenciát (a genealógiai kapcsolatok és a valós kapcsolatok ismerete és az ezek használatában való jártasság stb.), valamint az e kompetencia megszerzésére és fenntartására való hajlandóságot, amelyek maguk is e tőke szerves részét képezik. (Bourdieu 1996:250)

A másokat ökonómiával vádoló teoretikus munkaként írja le (Ez a megfogalmazás nem elszigetelt; egy másik helyen az olvasót arra kéri, hogy gondolja át "a társadalmi tőke felhalmozásának és fenntartásának e munkájának jövedelmezőségét" ([Bourdieu 1996:250]) a barátokkal folytatott mindennapi beszélgetéseket és más hasonló tevékenységeket azon az alapon, hogy ezek bizonyos idő- és energiaráfordítást és/vagy anyagi erőforrásokat igényelnek. Ez egyrészt a fizikalizmus ugyancsak súlyos bűnével ér fel, egyébként fentebb kiváltott. És egyáltalán nem véletlen csúsztatásról van szó, amint azt más állításai is bizonyítják, mint például: "Egy olyan elvnek megfelelően, amely az energia megőrzésének elvével egyenértékű, az egyik területen elért nyereséget szükségszerűen költségekkel fizetik meg

egy másikban" (Bourdieu 1996:253), vagy "A gyakorlatok gazdaságának általános tudományának, amely nem korlátozza magát mesterségesen azokra a gyakorlatokra, amelyeket társadalmilag gazdaságosnak ismernek el, arra kell törekednie, hogy a tőkét, a "társadalmi fizika energiáját"... annak minden különböző formájában megragadja.... Megmutattam, hogy a tőke három alapvető fajtája (mindegyiknek megvannak a maga altípusai), nevezetesen a gazdasági tőke, a kulturális tőke és a társadalmi tőke. (Bourdieu, in Bourdieu & Wacquant, 1992: 118-9)

Másodszor, a fent említett állítás ismét felhívja a (gazdasági) tőke fogalmát, mivel a mindennapi banális tevékenységek vagy tőkebefektetésnek, vagy tőkekihelyezésnek bizonyulnak. A buszjegy kifizetésének, hogy találkozzon egy távoli városrészben élő barátjával, vagy a vele való éttermi vacsorának valójában semmi köze a tőkéhez vagy a befektetéshez, és ezeket ilyen értelemben szemlélve az ökonómiát nagyban írják.

A francia gondolkodó által képviselt kapitalista imperializmus még tovább megy, amennyiben még az emberi személyiség következő összetevőit is összetevőkkel alakítja át.

a tőke - "egy konkrét kompetencia (a genealógiai kapcsolatok és a valós kapcsolatok ismerete és készség ezek használatára stb.

a kompetencia megszerzésére és fenntartására való hajlandóság, amelyek maguk is szerves részét képezik ennek a tőkének".

És minden ilyen "bizonyíték" arra, hogy egy adott társadalmi jelenséget a tőke egyik vagy másik formájára lehet visszavezetni, egyúttal ökonomizmus is, amennyiben "a gazdasági tőke a tőke minden más típusának gyökere, és a gazdasági tőke ezen átalakult, álcázott formái [...] csak annyiban fejtik ki legsajátosabb hatásukat, amennyiben (nem utolsósorban birtokosaik előtt) elrejtik azt a tényt, hogy a gazdasági tőke a gyökerük" (Bourdieu 1996:251).

Bourdieu, az biztos, hogy hangosan tiltakozna, azzal érvelve, hogy "a

a tőke működésének valódi logikája, az egyik típusból a másikba való átváltások és az ezeket irányító megőrzés törvénye csak akkor érthető meg, ha két ellentétes, de ugyanolyan részleges nézetet kizorítunk: egyrészt az ökonomizmust, amely azon az alapon, hogy minden tőketípus végső soron a gazdasági tőkére redukálható, figyelmen kívül hagyja azt, ami a többi tőketípus sajátos hatékonyságát teszi" (1996:252), ami azonban még ugyanebben a mondatban is ellentmondásban van a mondanivalójával: "és másrészt a szemiotizmus (amelyet manapság a strukturalizmus, a szimbolikus interakcionizmus vagy az etnometodológia képvisel), amely a társadalmi cseréket a kommunikáció jelenségeire redukálja, és figyelmen kívül hagyja az **egyetemes redukálhatóság** brutális tényét **a gazdaságra**" (1996:253; kiemelés: J. T.).

A kulturális tőkéről szóló fejtegetéseit olvasva azt hihetnénk, hogy az a francia szülő kedvenc gyermeke, de a társadalmi tőke aránytalanul nagyra nőtt fontosságára vonatkozó egyes állítások megingathatják ezt a meggyőződést - "a társadalmi tőke[...] az alapja

a csoport (természetesen egy család vagy egy nemzet, de akár egy egyesület vagy egy párt) létezéséről" (Bourdieu 1996:251).

Ez megdöbbentő állítás, tekintve a társadalmi tőke (személyközi kapcsolatokra korlátozott) konnotációját. Pontosan az említett szűk fókusz magyarázza a szociabilitás kifejezés használatát a fenti Bourdes-i fejtegetésekben a szóban forgó "tőke" formájáról, és magát a társadalmi tőke definícióját: "Azon tényleges vagy potenciális erőforrások összessége, amelyek a kölcsönös ismeretség vagy elismerés többé-kevésbé intézményesített kapcsolatainak tartós hálózatának birtoklásához kapcsolódnak" (Bourdieu 1985:248). Csak a józan ész szempontjából tűnik úgy, hogy a személyes kapcsolatok a társadalmi kapcsolatok legfontosabb, ha nem az egyetlen formája. Valójában a társadalom minden egyes tagja, még hozzá globalizált formájában - felfokozott módon - közvetett kapcsolatok sokaságába bonyolódik, amelyek többségét - az előbbiekkal ellentétben - az emberi tudat nem regisztrálja, de amelyek mégis erőteljesen befolyásolhatják az emberi viselkedést, egészséget stb.

Eközben a társadalmi tőke fent említett fontosságának néhány, a társadalmi tőke bajnoka által adott indoklása zavarba ejtő:

A nemzeti felszabadító mozgalmak vagy nacionalista ideológiák nem magyarázhatók pusztán a szigorúan gazdasági haszonra való hivatkozással, azaz , a várható

a vagyon egy részének a nemzetiek javára történő újraelosztásából (államosítás) és a magasan fizetett munkahelyek visszaszerzéséből származó nyereség. Ezekhez a kifejezetten gazdasági jellegű várható nyereségekhez, amelyek csak a kiváltságos osztályok nacionalizmusát magyarázzák, hozzá kell adni a tagságból (társadalmi tőkéből) származó nagyon is valós és nagyon is közvetlen nyereséget, amely arányosan nagyobb azok számára, akik alacsonyabb szinten vannak.

a társadalmi hierarchiában lejjebb ("szegény fehérek"), pontosabban a gazdasági és társadalmi hanyatlás által jobban fenyegetett. (Bourdieu 1996:255)

Nem célunk itt a nemzeti felszabadító mozgalmak és általában a nacionalizmus úgynevezett gazdasági értelmezéséről vitatkozni, kivéve, ha felhívjuk a figyelmet arra, hogy Bourdieu alaptalanul redukálja az említett értelmezést egyfajta monokauzalizmusra.

Ugyanígy jellemző Bourdieu-re, aki a "tulajdon" kifejezés gyakori használata ellenére sem rendelkezik semmilyen következetes és szilárd elmélettel, hogy nem látja az államosítás társadalmi-gazdasági jelentőségét. Ha a lépés úgy torzul, hogy az abból származó előnyök túlnyomó részét a kiváltságos osztályok kapják, akkor és csakis akkor igaz a fent említett állítása; ellenkező esetben azonban a dolgozó tömegek sokat nyerhetnek egy ilyen intézkedésből.

Bourdiu tőkeelméletének elemzése szempontjából a fent idézett érvelésben az a legszembeűnőbb, hogy a társadalmi tőke fogalma pusztán fiktív szerepet játszik. A nacionalista mozgalmakhoz való tartozás szempontjából releváns társadalmi tényezők egy dolog, de a társadalmi tőke fogalmában való megfogalmazásuk egészen más dolog; az előbbi semmiképpen sem vonja maga után az utóbbit.

A társadalmi tőke mint erőteljes társadalmi erő megalapozásának célját bizonyára nem szolgálják különösebben jól a Bourdieu elméletének e szakaszában is jelenlévő ellentmondások; egyfelől - eléggé helyesen - kritizálja azokat, akik

a nagylelkű vagy jótékonykodó magatartást "az osztályok megnyugtatójának kiszámított cselekedeteként" értelmezi. Ez a naivan machiavellista szemlélet elfelejti, hogy a legőszintébb

az objektív érdekeknek leginkább megfelelő, önzetlen cselekedetek lehetnek. [...]

Alaposan téves lenne leírni a habitus azon választásait, amelyek egy művészt, író vagy kutatót természetes helye (egy szubjektum) felé vezetnek, stílus, modor stb.) a racionális stratégia és a cinikus számítás jegyében. (Bourdieu 1996:240)

A baj az, hogy Bourdieu nem képes ragaszkodni a fent vázolt dialektikus állásponthoz, és teljesen összhangban azzal a gondolkodásmóddal, amelyet ő maga is elutasít a fentiekben, azt állítja, hogy "A kapcsolathálózat olyan befektetési stratégiák terméke [...], amelyek célja a rövid vagy hosszú távon közvetlenül hasznosítható társadalmi kapcsolatok létrehozása vagy reprodukálása [Bourdieu 1986:248-249].

Ha az olvasó azt gondolná, hogy a francia teoretikus által használt fővárosok listája kimerült, tévedne.

Bourdieu úgy véli, hogy "az állam a különböző tőkefajták felhalmozásának és

koncentrációjának lassú folyamatának csúcspontja és terméke: egy

a fizikai erő tőkéje, a katonaság és a rendőrség formájában (amit Weber meghatározása idéz fel, miszerint az állam gyakorolja az államhatalmat).

"a törvényes fizikai erőszak monopóliuma"); gazdasági tőke (amely többek között a fizikai erőszak finanszírozásához szükséges); kulturális vagy információs tőke, amely a kulturális vagy információs tőkében halmozódik fel.

például statisztikák formájában, valamint a hatáskörén belül

egyetemes érvényességgel felruházott ismeretközlő eszközök

formájában, mint például súlyok, mértékek, térképek vagy

földhivatali nyilvántartások; és,

végül a szimbolikus tőke. Ily módon képes meghatározó befolyást gyakorolni a gazdasági mező működésére (és kisebb mértékben a többi mezőre is). Ez főként azért van így, mert a gazdasági javak piacának (és a szimbolikus javak piacának is, amelynek egyik dimenziója a házassági piac) egységesülése

az államépítéssel és a különböző tőkefajták koncentrációjával

együtt járt. Ez azt jelenti, hogy a

a gazdasági területet minden más területnél jobban benépesíti az állam, amely minden pillanatban hozzájárul a létezéséhez és fennmaradásához, és

az azt jellemző erőviszonyok szerkezetére is. (Bourdieu 2005:13)

Nehéz elképzelni egy hasonló hosszúságú szöveget, amelyben hasonló mennyiségű hiba halmozódna fel.

A Bourdieu által az államnak tulajdonított tényezők egyike sem nevezhető a tőke egyik formájának. Még az állam által birtokolt pénzügyi források sem jellemezhetők ilyen módon, mivel a tőke természeténél fogva a magántulajdonhoz kapcsolódik, amely definíciója szerint

hiányzik a közszférában. A tőke bélyegével való megbélyegzésnek sincs semmi oka (akár állami, akár más alkalmazásban), és Bourdieu Weberre való hivatkozása ebben az összefüggésben teljes félreértésen alapul. Ugyanez vonatkozik a későbbi megjegyzéseire is. Weberre hivatkozni annak pártfogójaként, hogy a gazdaságot az állam kiterjesztésének tekintjük, hiba; Weber éppen ellenkezőleg, ragaszkodott a gazdaság és a politika megkülönböztetéséhez, amelynek *differentia specifica* a (legitim) erő vagy kényszer alkalmazása, amelynek - mondanom sem kell - szerinte semmi köze a tőkéhez, amely az ő átfogó keretrendszerében kulcsfontosságú gazdasági fogalmat képez. Ez nem jelenti (ahogy Weber számára sem jelentette) az állam által vállalt gazdasági beavatkozások lekicsinyítését. Értelemszerűen azonban annak vizsgálatához, hogy X hogyan hat Y-ra, elengedhetetlenül fontos annak megállapítása, hogy ezek a két dolog különbözik egymástól; ha ugyanis ugyanazok lennének, visszaesnénk a Münchhausen-mesék szintjére, amelyeknek hőse - és talán csak ő - a saját erejéből tudta kihúzni magát.

Igazságtalan lenne a fent említett hibákat a kicsinyes etnocentrizmus egyik formájaként igazolni, amelyet Bourdieu valóban meglehetősen gyakran mutat; igen, Franciaországban hosszú hagyománya van a centralizált, erős államnak, de ez nem igazolhatja Bourdieu általánosítását, amely ezeket a tulajdonságokat a következők szintjére emeli.

Általános elmélet.

Mindent egybevetve, a következő összefoglalót lehet aláírni, egy különbséggel, a különbség az ellentétes előjel - ami a kommentátor számára a dicséret oka, az a mi megítélésünk szerint inkább a kritika oka: "Bourdieu kibővített fogalma a tőke mint az interdiszciplináris kutatás általános kerete, amely arra törekszik, hogy feloldja a

ami

nagyrészt mesterséges különbségtétel a közgazdaságtan és a társadalomtudomány

között

" (Svendsen 2001:2).

Pontosabban, a fent vázolt általános cél természetesen indokolt, ami kifogásolható, az a cél elérését szolgáló eszközök összessége.

HIVATKOZÁSOK

Snook, I. (1990) Nyelv, igazság és hatalom". In: R. Harker, C. Mahar és C. Wilkes.

Svendsen2001, g. I. h. . Bourdieu kibővített tőkefogalma: Its Potential for Application with a Focus on Social Capital.

http://aal.au.dk/fileadmin/www.aal.au.dk/antropologi_og_etnografi/forskning/arbejdspapirer/no9gunnar.pdf.

Wells, R. (2008), *The Effects of Social and Cultural Capital on Student Persistence: Are Community Colleges More Meritocratic?* , Community College Review, július, 36,1. évfolyam. (szerk.) An Introduction to the Work of Pierre Bourdieu: The

Az elmélet gyakorlata. London: London: Macmillan, pp. 160-179.

FÜGGELÉK

ⁱ Ez a rés annál is érthetlenebb, mivel Bourdieu egy másik kontextusban implicit módon és részben legalábbis utal a fent említett megkülönböztetésre; különbséget tesz az "archaikus" és az "archaikus" között.

gazdaságok, amelyek funkciója a gazdasági érdekek érzéketlen brutalitásának

korlátozása és elrejtése, szemben a kapitalista gazdasággal, amely teret enged a "tisztá" számára,

a leplezetlen önérdék-gazdaság gazdasági (azaz közgazdasági) fogalmait" (Bourdieu 1977:172).ⁱⁱ Hogy mennyire fontos ez a fajta pontosítás, azt többek között az egyik számos rajongójának következő állítása bizonyítja, aki azt állítja, hogy "lehetséges a tőke egyik formáját egy másikra átválttatni. Ez

fogalmi szakítást jelent Marx és a klasszikus közgazdászok ökonómiájával" (Svendson). Francia példaképének fent említett követője kifejti, hogy Bourdieu alternatívája az ilyen szubsztancializmustól és materializmustól való eltávolodás, azáltal, hogy minden emberi cselekvés mögött álló gazdasági erőket lokalizál, anélkül, hogy feltétlenül látná a

ezek a közgazdászok szerint a csupasz önérdékből erednek (Bourdieu 1977:17-8, Snook 1990:169, May1996:125).

ⁱⁱⁱ Amint azt a "tulajdonjog bérleti díj elmélete" meggyőzően állítja (Tittenbrun 2011; 2012).

^{iv} vö. Tittenbrun 2011; 2012.

^v Ez az állítás, bármennyire is hamis, azt sugallja, hogy Bourdieu fogalmának népszerűségének egyik fontos oka (amelyet, mint a könyvben érvelnek, nem támaszt alá annak analitikus minősége) az lehet - Bourdieu háttérét tekintve paradox módon -, hogy vonzó az antimarxisták számára, akik mindig új érvekre halásznak. A szóban forgó szerzők (Kim, Kim 2007) az érintett fogalmat arra használják, hogy látszólag megcáfolják az alap és a felépítmény viszonyáról vallott, szerintük marxista nézetet: "a kulturális tőke, amely bizonyos mértékig a szuperstruktúra mellékterméke, hozzájárul a termelési viszony reprodukálásához, valamint a kapitalista társadalmak egyenlőtlen szerkezetének meghatározásához vagy fenntartásához".

^{vi} A habitus jelentősége Bourdieu tőkeformái tekintetében - legalábbis néhány lelkes követője szerint - sokkal szélesebb körű, mivel a pénzügyi, társadalmi, emberi és kulturális tőke "következétesen kapcsolódik az egyén habitusához, és egyértelműen az egyén habitusa alakítja azt" (Salisbury et al).

^{vii} Ezt a következő állítás szemlélteti: "Egy olyan vállalatot, amelyet a könyv szerinti érték felett értékelnek, valószínűleg úgy értékelnek

kultúrája miatt az IBM-et hosszú évekig a könyvek felett értékelték; aztán a környezet megváltozott, és a mainframe és a hierarchikus vállalati struktúrákat

amelyek létrehozták, már nem voltak relevánsak" (Thornburg 1994).

^{viii} Az elmélet jelenlegi állása szerint körülbelül húsz ilyen kapcsolat létezik, amelyeket Tittenbrun 2011-ben sorol fel; 2012.

^{ix} De a "dicsőség" nem azt jelenti, hogy "szépen kiütéses vita" - ellenkezett Alice.

Ebben az értelemben a francia gondolkodó nem különbözik Lewis Carroll legendás alkotásától: "Amikor én használok egy szót - mondta Humpty Dumpty meglehetősen gúnyos hangon -, az pontosan azt jelenti, amit én akarok, hogy jelentsen - se többet, se kevesebbet".

^x Egy nő, aki a családjának főz, ebben az értelemben nem dolgozik, de ha ugyanezeket az ételeket egy magántulajdonban lévő étteremben készíti el, ahol részmunkaidőben dolgozik, akkor ez a tevékenység munkává alakul át.